

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.47>
УДК 343.213

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Садула Л.М.,

*к.е.н, доцент кафедри права, юридичний факультет
Європейського університету*

Полянський Ю.В.,

*студент магістратури 2 курсу, юридичний факультет
Європейського університету*

Стецюк М.П.,

*студент магістратури 2 курсу, юридичний
факультет Європейського університету*

Садула Л. М., Полянський Ю. В., Стецюк М. П. Особливості кримінальної відповідальності медичних працівників.

У статті аналізуються особливості кримінальної відповідальності медичних працівників. Актуальність теми дослідження зумовлена нагальністю проблеми надання якісних медичних послуг медичними працівниками під час здійснення ними своїх професійних обов'язків, а також важливим соціальним і правовим значенням проблеми кримінальної відповідальності медичного працівника за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з виконанням професійних обов'язків. Питання, пов'язані з кримінально-правовою характеристикою кримінальних правопорушень, що вчиняють медичні працівники й пов'язані з професійною діяльністю, є складними за своєю суттю та важливими для кримінального законодавства України.

Вивчення судової практики дозволяє говорити про складність доказування «медичних» кримінальних правопорушень, що, насамперед, обумовлено відсутністю достатніх обсягів спеціальних знань у правозастосовних органів, оскільки розмежування правомірної і кримінально-протиправної поведінки не завжди можливо провести чітко, оскільки нерідко однакові за своїми об'єктивними ознаками, дії збігаються з зовнішніми ознаками відповідного складу кримінального правопорушення, однак за наявності передбачених законом обставин, такі дії не слід визнавати злочинними.

З аналізу складів кримінальних правопорушень, які посягають на основи охорони здоров'я людини можна зробити висновок, що відповідні суспільні відносини складаються між наступними учасниками: з однієї сторони таким суб'єктом є медичний працівник, який повинен здійснювати свою діяльність відповідно до вимог чинного законодавства; з іншої сторони – громадянин, який має право на охорону здоров'я. Зрештою третім учасником таких відносин виступає держава, яка власне покликана гарантувати громадянам надання необхідних та якісних медичних послуг, а тому її пріоритетним напрямом діяльності є охорона здоров'я.

Ключові слова: суб'єкт злочину, кримінальне правопорушення, спеціальний суб'єкт, професійна діяльність, медичні працівники, правова кваліфікація.

Sadula L. M., Polyansky Yu. V., Stetsyuk M. P. Peculiarities of criminal liability of medical workers.

The article analyzes the peculiarities of criminal liability of medical workers. The relevance of the topic of the research is determined by the severity of the problem of providing quality medical services medical and pharmaceutical staff of the relevant institutions of Ukraine during the exercise of their professional duties, as well as important social and legal importance of the problem of criminal responsibility of medical or pharmaceutical worker for committing a crime associated with the performance of professional duties. Questions related to criminal legal characteristics of crimes committed by the medical worker related professional activities are intrinsically complex and relevant to criminal legislation of Ukraine.

The study of judicial practice allows to speak about the complexity of proving “medical” criminal offenses, which, first of all, are caused by the lack of sufficient volumes of special knowledge in law-enforcement bodies, as the delimitation of legal and criminal-illegal behavior is not always possible to conduct clearly, since often the same by their objective characteristics, actions coincide with more closely related features of the criminal structure of the criminal offense. However, in the presence of circumstances provided for by law, such actions should not be considered criminal.

In the analysis of the components of criminal offenses which are based on the basis of human health, it is possible to conclude that the corresponding social relations are formed between the following participants: on the one hand, such a subject is a medical worker, who must carry out his activity in accordance with the requirements of the current legislation; on the other hand, a citizen who has the right to health care. The third participant of such relations is the state, which is actually intended to guarantee to citizens the provision of necessary and high-quality medical services, and therefore its priority activity is health care.

Key words: subject of crime, special subject, professional activity, corpus delicti, medical workers, legal qualification.

Постановка проблеми. «Закорінілі» проблеми «старої системи» та прогалини у реформуванні «нової» диктують нагальність наукового осмислення охорони суспільних відносин у сфері медичного обслуговування, в тому числі і кримінально-правовими засобами, від невинного створення загрози життю й здоров'ю людини, а також кримінально-протиправного використання можливостей медицини. Підсилюється гострота проблеми й тим, що випадки притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності (а тим більше винесення щодо них обвинувального вироку) зустрічаються вкрай рідко, що не дозволяє забезпечити ефективну охорону суспільних відносин у сфері медичного обслуговування. Такий стан речей наштовхує на висновок про те, що до статистичної звітності потрапляють не всі кримінальні правопорушення, вчинені медичними працівниками, а тільки частина з них. Натомість, решта незареєстровані та становлять приховану злочинність. Відповідно високий рівень латентності відповідної групи кримінальних правопорушень стимулює їх примноження через нівелювання принципу невідворотності відповідальності.

Вивчення судової практики дозволяє говорити про складність доказування «медичних» кримінальних правопорушень, що, насамперед, обумовлено відсутністю достатніх обсягів спеціальних знань у правозастосовних органах, оскільки розмежування правомірної і кримінально-протиправної поведінки не завжди можливо провести чітко, оскільки нерідко однакові за своїми об'єктивними ознаками, дії збігаються з зовнішніми ознаками відповідного складу кримінального правопорушення, однак за наявності передбачених законом обставин, такі дії не слід визнавати кримінально-протиправними. Окрім того термінологічні недоліки та недосконалі побудова кримінально-правових норм роблять практику застосування такого закону складною і суперечливою.

Стан опрацювання. Зазначити про належний стан розробки питань кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері медичного обслуговування підстав немає. Разом із тим, вказувати про те, що ця проблема не розглядалася у спеціальній літературі, також не слід. Основу для розв'язання даної проблеми складають наукові дослідження П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, А.О. Байди, В.І. Борисова, Ю.В. Бауліна, С.В. Гринчака, В.К. Гришука, Н.О. Гуторова, О.О. Дудорова, В.О. Єгорової, М.І. Загороднікова, М.Й. Коржанського, Н.Є. Крилова, В.М. Куц, П.П. Матишевського, В.О. Навроцького, О.В. Сапронова, В.В. Сташиса, Є.В. Фесенка, Г.В. Чеботарьової, М.Д. Шаргородського та ін. Їх внесок у формування теоретичних уявлень про кримінально-правову охорону суспільних відносин у сфері медичного обслуговування важко переоцінити. Водночас вказані дослідження не вичерпують усієї проблематики, пов'язаної з кримінально-правовою охороною суспільних відносин у сфері медичного обслуговування, а відтак повинні бути продовжені, насамперед, в аспекті кримінально-правової характеристики складів кримінальних правопорушень у сфері медичного обслуговування, а також правил формулювання законодавчої техніки та вироблення пропозицій, що можуть бути враховані правозастосовними органами під здійснення кримінально-правової кваліфікації в цій частині.

Метою статті є з'ясування особливостей кримінальної відповідальності медичних працівників.

Виклад основного матеріалу. У КК України існує ціла низка норм про склади кримінальних правопорушень, які спрямовані на охорону суспільних відносин у сфері медичного обслуговування. Такий стан речей свідчить про прагнення законодавця максимально убезпечити від професійних медичних кримінальних правопорушень, однак створює правозастосовні труднощі у виборі тієї чи іншої норми, що обумовлено їх складною законодавчою конструкцією, а також бланкетністю ознак відповідних складів кримінальних правопорушень. Таким чином варто оцінити питання чи виважено законодавець підійшов до побудови такої

системи норм, адже на скільки повно і ефективно вони забезпечують протидію кримінальним правопорушенням у сфері медичного обслуговування – питання не достатньо вивчене.

Кримінальна відповідальність медичних працівників передбачена наступними нормами Особливої частини КК України:

1) Розділ II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи», а саме: ст. 131 «Неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби», ст.132 «Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби», ст.134 «Незаконне проведення абортів або стерилізації», ст.139 «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», ст.140 «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником», ст.141 «Порушення прав пацієнта», ст.143 «Незаконне проведення дослідів над людиною», ст.143 «Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини», ст.144 «Насильницьке донорство», ст.145 «Незаконне розголошення лікарської таємниці»;

2) Розділ III «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи», зокрема: ст.148 «Підміна дитини», ст.151 «Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги»;

3) Розділ V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»: ст.184 «Порушення права на безоплатну медичну допомогу»;

4) Розділ VIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення»: ст.308 «Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ст.314 «Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», ст.319 «Незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин»;

5) Розділ XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»: ч.3, 4 ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми».

У теорії кримінального права давно обговорюється питання щодо доцільності об'єднати «медичні кримінальні правопорушення» в один розділ. Так, О.С. Парамонова переконана, що виділення окремого розділу щодо кримінальних правопорушень у сфері охорони здоров'я давало б змогу усунути наявні суперечності, підвищити ефективність кримінально-правових гарантій людини та громадянина, а також чітко розмежувати кримінальні правопорушення та диференціювати покарання за їх вчинення [1, с.261]. Втім видається, що проблеми кримінально-правової охорони здоров'я людини криються значно глибше, а тому виокремлення в окремий розділ розглядуваних посягань вочевидь не вирішить проблем, які виникають у ході здійснення кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених медичним працівником. З цього приводу М.Б. Стиранка справедливо зауважує, що виділення розділів у кримінальному законі – справа законодавчої техніки, яка містить загрози і суб'єктивного, і об'єктивного характеру, оскільки розміщення норм у певній структурній частині закону підпорядковане суб'єктивному баченню законодавця. І, на жаль, такі законодавчі рішення не завжди виважені та послідовні. Окрім того суспільні відносини складні за своєю структурою, а тому розміщення норми про відповідний склад кримінального правопорушення у кримінальному законі об'єктивно може спричинити ситуацію, коли розділи закону одночасно «претендуватимуть» («конкуруватимуть») на розміщення такої у кожному з них [2, с.76]. Розвиваючи цю тезу В.О. Навроцький та Л.П. Брич, що при визначенні родового об'єкта не слід керуватися місцем норми в системі Особливої частини КК України як єдиним і визначальним критерієм, оскільки сам законодавець нерідко допускає помилки і вільності у визначенні місця норми у системі Особливої частини. Це пов'язано з тим, що є багато кримінальних правопорушень, які посягають одночасно на кілька, в тому числі різнорідних суспільних відносин. Які з них є основними для конкретної норми - часто визначити складно [3, с. 151].

При вивченні особливостей кримінальної відповідальності медичних працівників, насамперед, необхідно зупинитись на розгляді питання щодо родового об'єкта аналізованих складів кримінальних правопорушень. З огляду на це слід розглянути елементи структури суспільних відносин: суб'єкти (носії) відносин; предмет, із приводу якого існують відносини; суспільно значуща діяльність (соціальний зв'язок) як зміст відносин [4, с. 10]. З аналізу складів кримінальних правопорушень, які посягають на основи охорони здоров'я людини можна зробити висновок, що відповідні суспільні відносини складаються між наступними учасниками: з однієї сторони таким суб'єктом є медичний працівник, який повинен здійснювати свою діяльність відповідно до вимог чинного законодавства; з іншої сторони – громадянин, який має право на охорону здоров'я. Зрештою третім учасником таких відносин виступає держава, яка власне покликана гарантувати громадя-

нам надання необхідних та якісних медичних послуг, а тому її пріоритетним напрямом діяльності є охорона здоров'я.

Другим елементом структури суспільних відносин є їх предмет. Так, інтереси громадян вимагають належного медичного обслуговування, яке б повною мірою забезпечило потреби населення. Такі інтереси гарантуються з боку держави. Про це, зокрема, йде мова у ЗУ «Основи законодавства про охорону здоров'я» від 11 листопада 1992 р., де зазначено, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя [5].

Врешті-решт, останнім елементом структури розглядуваних суспільних відносин є соціальний зв'язок, який полягає у діяльності медичних працівників, яка покликана сприяти охороні та зміцненню здоров'я людей, запобіганню і лікуванню захворювань, надавати своєчасну та кваліфіковану медичну, лікарську і реабілітаційну допомогу. Так, відповідно до ст.78 ЗУ «Основи законодавства про охорону здоров'я» від 11 листопада 1992 р. медичні, працівники та фахівці з реабілітації зобов'язані: безоплатно надавати відповідну невідкладну медичну допомогу громадянам у разі нещасного випадку та в інших екстремальних ситуаціях; поширювати наукові та медичні знання, знання щодо функціонування та обмежень життєдіяльності серед населення, пропагувати, у тому числі власним прикладом, здоровий спосіб життя; дотримуватися вимог професійної етики і деонтології, зберігати лікарську таємницю; здійснювати діяльність відповідно до принципів доказової медицини/доказової реабілітації. У випадку, якщо медичні працівники не виконують відповідних обов'язків (скажімо, не надають допомоги хворому, що спричиняє його смерть), то соціальний зв'язок як такий розривається, внаслідок чого заподіюється шкода життю чи здоров'ю особи, а також охоронюваним законом правам. А тому родовим об'єктом аналізованих складів кримінальних правопорушень слід вважати суспільні відносини щодо охорони життя та здоров'я особи, а також її прав у сфері медичної діяльності.

В подальшому слід коротко зупинитись на аналізі об'єктивних ознак так званих медичних складів кримінальних правопорушень. Так, його обов'язковою ознакою є кримінально-протиправне діяння (ст.137, ст.140, ст.143, ст.145, ст.308 КК України). Водночас окремі кримінальні правопорушення вчиняються виключно шляхом дії (ст.134, ст.141, ст.142, ст.144, ст.148, 151, ст.184, ст.314, 319, ч.3, 4 ст. 368-3 КК України), натомість інші – кримінально-протиправної бездіяльності (ст.139). При цьому аналіз судової практики України засвідчує, що за кримінальну протиправну бездіяльність медичні працівники притягуються до кримінальної відповідальності значно частіше, а ніж за протиправне діяння. Окрім того обов'язковою ознакою аналізованих складів кримінальних правопорушень є кримінально-протиправні наслідки, а саме: заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи або її законним правам чи створення загрози їх спричинення.

Що стосується суб'єкта вчинення аналізованих посягань, то ним виступає медичний працівник. З огляду на специфіку діяльності медичних працівників такі кримінальні правопорушення можуть вчинятися як з умисною, так і необережною формою вини.

Висновки. Таким чином питання належного медичного обслуговування турбує всіх і кожного, оскільки національна система охорони здоров'я продемонструвала свою неефективність та невідповідність міжнародним тенденціям. Недбале чи байдуже ставлення медичних працівників до виконання своїх професійних обов'язків зруйнувало авторитет медичних закладів та їх працівників, а також віру громадян у загальнодоступність, своєчасність, належність та ефективність медичної допомоги. У зв'язку з цим назріла необхідність реформування медицини, що є складним для вирішення і введення в дію процесом, який тягне за собою ряд радикальних змін в системі надання медичної допомоги населенню. Однак, якими б позитивними надбаннями не характеризувалося законодавство, його дієвість може бути поставлена під сумнів прогалинами в ньому та не ефективною практикою його реалізації. А тому необхідність дослідження і наукового осмислення кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері медичного обслуговування не викликає сумнівів.

Список використаних джерел:

1. Парамонова О.С. Родовий та безпосередній об'єкти злочину, передбаченого статтею 140 Кримінального кодексу України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 259–262.
2. Стиранка М.Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020 р. 246 р.

3. Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні. Київ, 2000. 288 с.
4. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навчальний посібник. Харків: УкрЮА, 1994. 76 с.
5. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 11 листопада 1992 р. №2801-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 3.11.2020).